

Piotr Skolud

Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych

ZALESIANIE GRUNTÓW A OBSZARY PROBLEMOWE ROLNICTWA

Wstęp

W opracowaniach dotyczących stanu oraz perspektyw rozwoju polskiego rolnictwa wskazano na występowanie szeregu czynników ograniczających prowadzenie działalności rolniczej, a obszary charakteryzujące się skumulowaniem ich negatywnego oddziaływania określa się jako obszary problemowe rolnictwa (OPR); (1). Prace analityczne prowadzone w obrębie OPR mają na celu identyfikację czynników limitujących prowadzenie m.in. efektywnej produkcji polowej, wśród których istotną rolę odgrywają czynniki natury przyrodniczej oraz demograficznej. Warto zatem przypomnieć, że przeprowadzona w nieodległej przeszłości¹ analiza tych czynników stanowiła podstawę do opracowania wieloletniego programu zalesieniowego – Krajowego Programu Zwiększania Lesistości (KPZL) – bazującego na leśnym zagospodarowaniu gruntów wyłączanych z produkcji rolnej² (3). Ramy prawne realizacji tego programu stanowią odpowiednio modyfikowane przepisy art. 14 ustawy z dnia 28 września 1991 roku o lasach³ (np. ostatnia modyfikacja z 2007 r. dotyczyła zalesień realizowanych przy wsparciu ze środków Unii Europejskiej), które określają m.in. rodzaje gruntów, które powinny być przeznaczane do zalesienia (wraz ze wskazaniem środowiskowej funkcji zalesień), sposób ustalenia możliwości przeznaczenia gruntu do zalesienia oraz tryb postępowania w sprawach dotyczących uzyskania pomocy na zalesianie z budżetu Państwa.

Zalesianie gruntów a kierunki rozwoju obszarów wiejskich

W świetle opracowywanych kierunków rozwoju obszarów wiejskich zalesianie gruntów ma stanowić narzędzie służące zarówno zagospodarowaniu gruntów charakteryzujących się niską przydatnością dla rolnictwa, jak i kształtowaniu struktury krajobrazu obszarów wiejskich (2). Dostrzeżono przy tym, że wprowadzanie zalesień stanowi istotny czynnik w walce z degradacją gruntów szczególnie narażonych na ero-

¹ lata 1990–1993; Rada ds. Rolnictwa przy Prezydencie RP, pojęcie „grunty marginalne” dla rolnictwa

² Krajowy Program Zwiększania Lesistości przyjęty do realizacji przez Radę Ministrów RP w dniu 23.06.1995 r.

³ Dz.U. z 2005 r. Nr 45, poz. 435, z późn. zm.

zję, wyjąłowanie, przenikanie zanieczyszczeń do wód, a także wzmacnia ekologiczne funkcje obszarów wiejskich przez odtworzenie starych i tworzenie nowych ciągów migracyjnych dla zwierząt i korytarzy ekologicznych, które sprzyjają wymianie genów oraz zapewniają różnorodność genetyczną. Ustaleniu pożądanym funkcji zalesiania towarzyszy deklaracja prowadzenia działalności rolniczej w sposób przyjazny dla środowiska, zgodnie z obowiązującymi wspólnotowymi standardami, a tym samym przedmiotem zainteresowania Wspólnoty staną się przede wszystkim grunty ekstensywnie użytkowane, z których znaczna część to grunty rozdrobnione o niewielkiej przydatności dla rolnictwa oraz grunty zagrożone procesami erozyjnymi. Tym samym typowanie gruntów do zalesiania w szeregu przypadków (np. wyznaczone obszary siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków roślin i zwierząt) będzie musiało być poprzedzone oceną oddziaływania projektowanych zalesień na środowisko prowadzoną z uwzględnieniem programów ochrony wyznaczonych obszarów. Odmowa udzielenia pomocy na zalesianie ze względów przyrodniczych lub krajobrazowych będzie pociągała za sobą konieczność objęcia danych gruntów programami rolnośrodowiskowymi, co w szczególności odnosi się do utrzymania gospodarowania na użytkach zielonych o niskich walorach paszowych w sytuacji ograniczenia pogłowia zwierząt. W większości przypadków gospodarowanie to polegać będzie na usuwaniu pojawiającej się sukcesji drzew i krzewów w celu utrzymania trwałości walorów przyrodniczych siedlisk.

W kierunkach rozwoju obszarów wiejskich wspomina się także, że niezależnie od wyznaczonych już obszarów objętych szczególną regulacją prawną dla osiągnięcia określonych celów i realizacji (np. parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary Natura 2000) podjęte zostaną prace zmierzające do wyznaczenia na obszarach wiejskich Polski terenów o wysokich walorach przyrodniczych, użytkowanych w sposób rolniczy (z ang. High Nature Value Farmland – HNV). W związku z dominującym w Polsce zarówno z punktu widzenia produkcji rolnej, jak i leśnej ekstensywnym typem gospodarowania na obszarach wiejskich tereny te stanowią półnaturalne siedliska dla wielu gatunków dziko żyjących zwierząt i roślin. Takie półnaturalne ekosystemy rolne, leśne i łąkowe są bardzo cenne przyrodniczo i charakteryzują się dużą różnorodnością biologiczną.

Kierunki modyfikacji wieloletniego programu zalesień w Polsce

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej postrzegane są w otoczeniu społeczno-gospodarczym rolnictwa nowe uwarunkowania istotnie wpływające na ograniczenie możliwości prowadzenia zalesień na terenie całego kraju. Wyrazem tego może być m.in. tendencja do kontynuowania lub powrotu do produkcji rolnej na obszarach zaklasyfikowanych jako preferowane do zalesienia. Poza względami ekonomicznymi – wynikającymi z atrakcyjności poszczególnych instrumentów wsparcia rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich oraz cen gruntów rolnych w obrocie rynkowym – dostrzec tu należy względy środowiskowe z licznymi zaistniałymi komplikacjami wynikającymi

z braku planów ochrony dla ustalonych obszarów chronionych lub braku rozeznania co do faktycznego występowania siedlisk przyrodniczo cennych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt. Dodatkowym utrudnieniem w procesie zalesiania mogą być bariery administracyjne – wyłączenie z zalesiania obszarów Natura 2000, limitowanie obszaru zalesiania do 20 ha na 1 beneficjenta w okresie programowania. Brak reakcji na te uwarunkowania może utrwalić niekorzystny przestrzennie rozkład zalesień z punktu widzenia potrzeb środowiskowych, gdyż dotychczasowe zalesienia realizowano głównie w rejonach północnych i północno-zachodnich, gdzie lesistość znacznie przekracza średnią krajową. Z tego tytułu pewne elementy KPZL wymagają istotnej modyfikacji i niezbędnych korekt, co dotyczy przede wszystkim zwrócenia uwagi na aspekty wynikające z potrzeb ochrony przyrody i krajobrazu oraz ochrony wody i gleby. Podjęta w 2009 r. kolejna modyfikacja KPZL (5) oparta została na założeniach programowych wypracowanych w trakcie aktualizacji w 2003 r. (4) i odnosi się do programów regionalnych. Przedmiotem modyfikacji nie są preferencje zalesieniowe gmin uwzględniające m.in. udział gleb najsłabszych w powierzchni użytków rolnych, jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, zagrożenie erozją wodną powierzchniową, występowanie stepowienia, udział łąk i pastwisk, rzeźbę terenu itd. Dane dotyczące modyfikacji KPZL zestawiono w układzie makroregionów obejmujących województwa charakteryzujące się podobieństwami pod względem potrzeb i preferencji zalesieniowych, co może znaleźć odzwierciedlenie w przestrzennym planowaniu zwiększania lesistości, jak również uzyskaniu danych statystycznych charakteryzujących poszczególne województwa. Opracowanie zostanie udostępnione po przyjęciu aktualizacji KPZL w 2009 r. przez Ministra Środowiska, stąd też warto wspomnieć o wielu problemach w planowaniu i realizacji zalesiania gruntów. Dotyczy to m.in. takich spraw, jak:

- spodziewane utrwalenie tendencji spadkowych realizacji zalesień, przy czym w odniesieniu do zalesień gruntów prywatnych kojarzony jest on z dynamicznymi zmianami społeczno-gospodarczymi na obszarach wiejskich,
- konieczność dotrzymania preferencji środowiskowych w przypadku zalesień realizowanych przy wsparciu ze środków publicznych,
- potrzeba uruchomienia szerokiego programu szkoleń dla rolników w zakresie zalesiania i ubiegania się o wsparcie finansowe,
- uproszczenie procedur związanych z ubieganiem się o pomoc na zalesianie oraz zwiększenie przysługujących płatności zalesieniowych,
- likwidacja barier proceduralnych i instytucjonalnych utrudniających realizację KPZL.

Polska nadal jest krajem o stosunkowo małej lesistości, stąd też konieczne wydaje się utrzymanie pewnych preferencji dla wprowadzania zalesień na grunty rolne. Dotyczyć to powinno utrzymania na szczeblu województw planistycznego rozmieszczenia zalesień w oparciu o pożądane środowiskowe funkcje lasów, co ma m.in. szczególne znaczenie w przypadku obszarów o małej lesistości, tworzenia i wzmacniania korytarzy ekologicznych, ochrony zbiorników wód powierzchniowych i podziemnych oraz ochrony gleb zagrożonych przez erozję. Jeśli chodzi o zapobieganie kolizji pomię-

dzy priorytetami ochrony przyrody a celami gospodarki leśnej (zmiana przeznaczenia gruntu) lub rolnictwa (np. intensyfikacja produkcji rolnej), to należy przyjąć, że źródłem informacji powinny być stosowne zapisy zawarte w planach miejscowych lub studiach stanowiących podstawę sporządzania tych planów. Zapisy te dotyczyłyby m.in.:

- wskazania obszarów bezwzględnie wykluczonych z programu zalesień,
- wskazania obszarów, w obrębie których decyzje dotyczące zalesiania powinny być kontrolowane.

Ponadto warto pomyśleć, aby opracowane projekty planów ochrony dla ustalonych obszarów chronionych zostały poddane procedurze właściwej dla uchwalania planów miejscowych, gdyż wprowadzane są do prawa miejscowego. Rozwiązanie to powinno podziałać mobilizująco na zainteresowane organy gminy, gdyż już sam fakt lokalizacji obszaru chronionego w obrębie gminy wywiera w praktyce wpływ na wszystkie podejmowane przedsięwzięcia.

Podsumowanie

W świetle przedstawionych uwarunkowań zalesienia mogą być elementem racjonalnego zagospodarowania obszarów problemowych rolnictwa (OPR). Potrzebne są jednak dodatkowe wytyczne ukierunkowujące te działania do specyfiki OPR oraz występujących ograniczeń i zagrożeń.

Literatura

1. J a d c z y s z y n J.: Regionalne zróżnicowanie obszarów problemowych rolnictwa (OPR) w Polsce. Instr. Upowszech. IUNG-PIB, Puławy, 2009, **163**.
2. Kierunki rozwoju obszarów wiejskich – założenia do strategii zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa. MRiRW Warszawa, 2010.
3. Krajowy Program Zwiększania Lesistości. MOŚZNiL Warszawa, 1995.
4. Krajowy Program Zwiększania Lesistości (aktualizacja 2003). MŚ Warszawa, 2003.
5. Projekt – Aktualizacja Krajowego Programu Zwiększania Lesistości. IBL Warszawa, 2009.

Adres do korespondencji:

mgr Piotr Skolud
Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych
ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r. 3
02-362 Warszawa
tel.: (22) 58 98 224
e-mail: p.skolud@lasy.gov.pl